

BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ: İSPANYA VE MEKSİKA ÖRNEĞİ

Doç. Dr. İsmail AYDOĞUŞ*

ÖZET

Bu çalışmada öncelikle dünyada ticaret ve yatırımların liberalizasyonuna değinilmiştir. Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının (BTA) gelişmekte olan üye ülkeler (GOÜ) üzerindeki etkisi incelenmiştir. Dış ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların (DYY) artırması durumunda BTA'ların olumlu etkisinin gerçekleşebileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca BTA'ların ülke riski (politik ve makro ekonomik istikrar) üzerindeki olumlu etkisine yer verilmiştir. Bu durumun incelenmesi için Avrupa Birliğinden (AB) İspanya ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesinden (NAFTA) Meksika örnek olarak ele alınmıştır. Bu ülkelerin Türkiye ile bir karşılaştırması yapıldıktan sonra Türkiye'nin Gümrük Birliği ve AB üyeliği üzerine bir değerlendirme ile çalışma son bulmaktadır.

ABSTRACT

In this study, liberazation of world trade and investments was examined primarily. The effect of Regional trade Agreements (RTA) on developing member states was investigated. It was indicated that the positive effects of RTA's will come into existence if foreign trade and foreign direct investments increase. In addition, the positive effects of RTA's on the country risks (political and macroeconomic stability) were studied. To investigate all these, Spain from European Union (EU) and Mexico from North American Free Trade Agreement (NAFTA) were taken as sample countries. After comparing these countries with Turkey, the study ends with the evaluation on Turkey's membership to Customs Union and European Union.

---

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü.

I. GİRİŞ

Ekonomik entegrasyonlar en basitinden en ileri aşamasına kadar; ticareti engelleyici unsurların ortadan kaldırılması (ticaretin entegrasyonu), ülkelerarası faktör hareketlerine serbestlik tanınması (faktör entegrasyonu), ulusal ekonomi politikalarının uluslararası ilişkileri güçlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi (politika entegrasyonu) ve son olarak da bunların birleştirilmesini içerir¹. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler, ekonomik entegrasyona temelde farklı beklentilerle yönelirler. Gelişmekte olan ülkeler entegrasyonu sanayileşmeyi başlatan bir araç olarak görürken, gelişmiş ülkeler sanayileşme hızlarını arttırma amacındadırlar. Dolayısıyla, gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkeler bu durumdan zarar görebilirler.

Gelişmekte olan ülkeler açısından bu durum göz önüne alındığında, entegrasyona dahil olduklarında elde edecekleri faydalar üç grupta toplanabilir. (1) Ekonomik entegrasyon dış yardımın artmasına neden olur. Çünkü entegrasyon içinde gerçekleştirilebilecek projeler, ulusal düzeydekine oranla optimum ölçeğe daha yatkındır ve yardım yapacak devletler ya da uluslararası kurumlar tarafından daha ciddi olarak kabul edilirler. (2) Entegrasyon bölgesine dış sermaye akımı artar. Çünkü, entegrasyon yolu ile gerçekleştirilen büyük piyasanın verimlilik üstünlükleri, dış sermaye için daha cazip bir ortam yaratmaktadır. (3) Ayrıca, ağırlıklı olarak hammadde ve emek-yoğun mallar ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkelerin entegrasyonu, bu ülkelerin dünya ticareti içindeki pazarlık güçlerini de arttırıcı bir niteliğe sahiptir.²

Özellikle 1990'lı yıllarda mevcut bölgesel ticaret anlaşmaları (BTA) yeniden canlandırılmış ve üye sayıları artmıştır. Birçok GOÜ, BTA içinde yer almakta veya üye olma çabası içindedirler. BTA, maliyetsiz olmakla birlikte; bölgesel grubun sınırları içinde serbest ticaretin faydalarını elde etmeyi sağlar. Bu faydalar, ortak ülkeler ile

---

¹ Emin ERTÜRK, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1991, s. 5.

² Hasan SABİR, Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği, *Dış Ticaret Dergisi*, Temmuz 2002, s.3.

karşılaştırmalı üstünlükleri değerlendirme, artan rekabetin verimliliği artırması ve ölçek ekonomilerinden faydalanmaya izin veren daha büyük bir piyasa olanağından oluşur. Bu verimlilik artışı, hem artan büyüme hızı hem de ulusal ve yabancı doğrudan yatırımların (DYY) artması ile dinamik bir kazanca dönüşebilir. Çoğu defa DYY, dinamik faydaları maddileştiren bir katalizör görevi görmektedir. DYY'nin etkinlik ve istihdam yaratan bir değeri vardır. Bu durum teknoloji, know-how transferleri ile ulusal üreticilerin verimliliğinin artmasına yol açabilir.³

Son on yılda bölgesel entegrasyonların göze çarpmaya kadar büyük bir gelişme göstermesinin nedeni, gelişmiş ülkelerin dünya ticaretinden aldıkları payı büyütmek; geliştirmekte olan ülkeler açısından ise büyümeyi sağlamak ve ülke refahını artırma çabalarıdır. Üretim ve rekabet gücü açısından birbirine eşit bulunmayan ülkelerin oluşturduğu birlikte dış ticaret açığı veren ülke serbest ticaretten zarar görebilir veya ülke refahı olumsuz etkilenebilir. Bu durumu göz önünde bulunduran Olarreaga⁴, bir ticaret anlaşması DYY'lerin var olması durumunda GOÜ refahını geliştirdiğini, DYY yokluğunda fakirleştiren bir etkisi olabileceğini belirtmiştir. Entegrasyonlar, DYY'nin avantajlarından yararlanan ülke refahını geliştirir. Bu nedenle DYY çekiciliğini artırmak için ticaret anlaşmaları yapılmaktadır. DYY ile ticaret anlaşmalarının aynı dönemde patlama göstermesi ise bu durumu açıklamaya yardımcı olabilir. Bu nedenle AB ve NAFTA'dan örnek ülkelerin dış ticareti ve genel anlamda dışa açıklığı incelenirken ülkelerin doğrudan yabancı yatırım gelişimi de ele alınacaktır.

Çalışmanın amacı, dünyanın en etkin işleyen iki BTA'sı olan AB ve NAFTA'dan sırasıyla İspanya ve Meksika'yı ele alarak, Türkiye için bir BTA'ya tam entegrasyonunun ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktır. İspanya ve Meksika'nın seçilmiş

---

³ Florence JAUMOTTE, "Foreign Direct Investment and Regional Trade Agreements: The Market Size Effect Revisited", *IMF Working Paper*, WP/04/206, 2004, s.3.

⁴ Marcelo OLARREAGA, Why are Trade Agreements More Attractive In the Presence of Foreign Direct Investment?, *Economic Research and Analysis Division (ERAD)*, World Trade Organization, Working Paper No: 98-03, 1998, s.2.

olmasının nedeni, üyesi buldukları BTA'ya katılmadan önce makro ekonomik göstergeler açısından Türkiye ile hemen hemen benzer trende sahip olmasıdır. Ayrıca çalışmada, İspanya ve Meksika'ya üyesi oldukları BTA'lar önemli katkıda bulunurken, Türkiye'nin Gümrük Birliğinden neden yeteri kadar faydalanamadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma son 25 yılda BTA'ların gelişimi ve yatırımların liberalizasyonu alanındaki düzenlemelere değinerek başlamaktadır. İkinci olarak dünyanın en etkin biçimde işleyen iki BTA'sı olan AB ve NAFTA'nın dünya ekonomisindeki yeri ortaya konmuştur. Sonrasında İspanya ve Meksika'nın dış ticaretindeki ve dünya doğrudan yabancı yatırım akımlarından aldıkları paydaki değişim Türkiye ile karşılaştırılarak incelenmiştir. Son olarak, Türkiye için BTA'lar açısından bir değerlendirme yapılmış ve özellikle ülke riskinin yüksekliğine dikkat çekilmiştir.

II. TİCARET VE YATIRIMLARIN LİBERALİZASYONU

A) BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARININ GELİŞİMİ

Uluslararası entegrasyonlar üç farklı eğilim göstermektedir: Birincisi ülkeler geleneksel olarak, çok taraflı liberalizasyona dayalı ticaret anlaşmalarını sürdürmektedir. İkinci olarak herhangi bir entegrasyonun içinde olan bu ülkeler, artan bir eğilimle bölgelerarası hatta kıtalararası partnerler bulmaya yönelmektedir. Üçüncü olarak ülkeler, Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) gibi geniş sayıda ülkenin katıldığı kıta genişliğinde mega bloklar oluşturma eğilimi göstermektedir.⁵

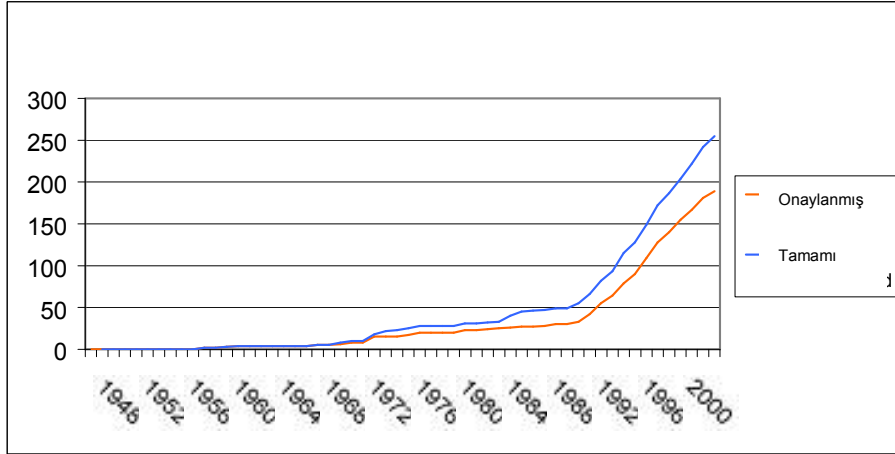
Bölgesel ticaret anlaşmaları 1990 yılından itibaren öngörülmeleyen bir biçimde hızla artmıştır. Ekim 2003 tarihinde Dünya Ticaret Örgütüne bildirilen 285 bölgesel ticaret anlaşmasının 189'u halen yürürlükte olmakla birlikte 60'ının da gelecekte yürürlüğe

---

⁵ WTO, Policy Briefs and The Changing Landscape of RTAs. *Prepared for the Seminar on Regional Trade Agreements and the WTO*, Geneva, November 2003, s.3

girmesi beklenmektedir. Bölgesel ticaret anlaşmalarından sonra erenler olduğu gibi daha modern bir yapıya kavuşmak ve daha geniş bir birlik oluşturmak için zamanla gözden geçirilerek değiştirilenler de olmaktadır.

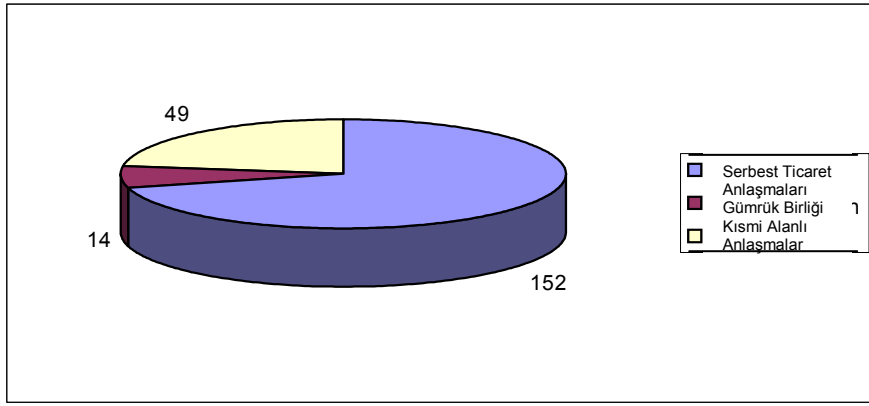
Şekil 1’de BTA’nın sayısındaki gelişmeler yer almaktadır. 1948 yılında az sayıda olan BTA’ları 1980’li yıllara gelinene kadar çok fazla artış göstermemiştir. 1 Ocak 1995 tarihinden bu yana 149 BTA, Dünya Ticaret Örgütüne bildirilmiştir. Oranlandığında yılda ortalama 15 tane artış, 1948-1995 arasında gerçekleşen BTA sayısına eşittir. Sayının bu kadar yüksek olmasında yürürlüğe girmemiş, görüşmelerine başlanan BTA’ların varlığı ve yürürlükte olan entegrasyonların genişleme için yapmış olduğu anlaşmalar da katkıda bulunmaktadır. Yapılan her bir BTA, taraf ülkelerin diğerleri ile yaptığı anlaşmaları yürürlükten kaldırmaktadır. Örneğin 2004 yılında 10 ülkenin AB’ye katılmasıyla birlikte yaklaşık 60 BTA yürürlükten kalkmıştır. Tüm bunlara rağmen BTA sayısında çok açık bir artış görülmektedir.

Şekil 1. Dünya Ticaret Örgütüne Bildirilen Veya Bildirilmeyen Yürürlükte Bulunan BTA’lar (1948-2003)

Kaynak: WTO

2003 yılı itibari ile yapılan bölgesel ticaret anlaşmalarının türleri incelendiğinde anlaşmaların çoğunluğunu serbest ticaret anlaşmaları oluşturmaktadır. Yürürlükte olan 189 BTA ve buna artı olarak 26 adet kısmi alanlı anlaşmayla birlikte var olan 215 BTA'nın 152 tanesi serbest ticaret bölgesi, 49'u kısmi alanlı anlaşma ve 14'ü ise gümrük birliği (veya gümrük birliği hedefi olan) olan anlaşmalardır. (Şekil 2)

Şekil 2. Ekim 2003 Tarihinde Yürürlükte Olan BTA'ların Türleri

Kaynak: WTO

BTA'lar çok farklı türleri içermektedir. İki veya daha fazla ülke arasında ürünlerin sınırlı geçişi üzerine tercihli değişime dayanabileceği gibi gümrük tarifelerinin indirildiği veya tamamen kaldırılması gibi ticaretle ilgili çeşitli önkoşulu gerektiren biçimde de oluşabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında sonuçlanan BTA'ların büyük bir bölümü kısmi kapsamlı anlaşmalardır. Gelişmiş ülkeler arasında yapılan BTA'lar ise daha çok taraflı etkileri olan, tarımsal ürünler dışında tarife düzeylerinin indirildiği anlaşmalardır. Yeni nesil BTA'lar gümrük vergilerinin kaldırılmasında başarılı olma eğilimindedir. Ayrıca yatırım ve rekabet kurallarını, iş gücü düzenlemelerini ve çevre standartlarını çok taraflı kurallar olarak içermektedir.⁶

⁶ WTO, 2003, a.g.e., s.4.

B) YATIRIMLARIN LİBERALİZASYONU

DYY toplamında 2001 yılında bir düşme yaşanırken, bu düşüş DYY politika ve düzenlemelerinin liberalleştirilmesine yönelik eğilimi güçlendirmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi, 2001 yılında var olan uygun düzenlemelere ek olarak, 2002 yılında 248 yasal düzenleme daha yapılmıştır. Bu düzenlemelerin 236’sı DYY’yi destekleyen düzenlemelerdir. Bu politika iyileştirmeleri, gelişmekte olan ülkelerde, düşüş esnasında bile, DYY akımlarının sürdürülmesine yardımcı olmuştur. 1991-2002 periyoduna bakıldığında, DYY mevzuatında değişiklik yapan 165 ülke, 1641 değişikliğin 1551’i ile daha fazla liberalleşmiştir.⁷

Tablo 1: DYY Üzerine Ulusal Yönetmelik Değişiklikleri, 1991-2002

Konu	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Yatırım rejimlerinde değişiklik yapan ülkelerin sayısı	35	43	57	49	64	65	76	60	63	69	71	70
Değişikliklerin sayısı	82	79	102	110	112	114	151	145	140	150	208	248
DYY’yi destekleyen *	80	79	101	108	106	98	135	136	131	147	194	236
DYY’yi engelleyen **	2	-	1	2	6	16	16	9	9	3	14	12

Kaynak : World Investment Report 2004: The Shift Towards Services, s:8.

* Liberalleştirilen değişiklikler ya da piyasa işleyişini güçlendirmeyi hedefleyen değişiklikler, teşviklerin artırılması gibi.

** Kontrolü artırmayı hedefleyen değişiklikleri içerir, teşviklerin azaltılması gibi.

Yabancı sermaye beklentisi olan ülkelerde, ekonomi ile ilgili yasa ve kararların beklenmedik bir şekilde ve sık sık değiştirilmesi, yabancı sermaye çekiciliğini düşürür. Ayrıca hükümetler yasaları değiştirmese bile yatırımcıları kuşkuya düşürecek düzenleme söylentilerden uzak durmalıdır. Bu durum, makro ekonomik ve politik

⁷ UNCTAD, *World Investment Report 2003 FDI Policies for Development: National and International Perspectives*, United Nations, New York and Geneva, 2003, s.20

istikrar kadar önemlidir. Makro ekonomik ve politik istikrar açısından Türkiye'den daha kötü durumda olan Latin Amerika ülkelerinin, Türkiye'den daha fazla DYY akımı almasının nedeni düzenlemeler hakkındaki beklentilerin istikrarlı olmasıdır.⁸ (Alkin,2001:15)

III- BAŞLICA BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARI

A) AVRUPA BİRLİĞİ (European Union - EU)

Avrupa Birliği 25 Avrupa ülkesinden oluşan bir uluslararası örgüttür. 1952-1958 yıllarında toplulukta bulunan altı kurucu üye şunlardır: Belçika, Fransa, Almanya (Batı), İtalya, Lüksemburg, Hollanda. Bunu izleyen yıllarda çeşitli aşamalarda diğer üye ülkeler de birliğe katılmıştır. 1973'te Danimarka, İrlanda ve Birleşik Krallık, 1981'de Yunanistan, 1986'da Portekiz ve İspanya, 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç, en son 2004'te Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya birliğe katılmıştır.

Avrupa Birliği yürürlükte olan BTA'lar arasında dünya ekonomisi içindeki payı en büyük olanıdır. Ayrıca sosyal ve siyasal politikaların uyumu açısından en kapsamlı BTA'dır. Tablo 2'deki veriler 2002 yılına göre düzenlenmiştir. Bilindiği gibi 10 Doğu Avrupa ülkesinin katılımı 2004 yılının sonunda gerçekleşmiştir. Yine de AB'nin dünya ekonomisindeki yerinin incelenmesi için AB-25 (Güney Kıbrıs Rum Kesimine ait veriler hariç) verileri ele alınmıştır.

---

⁸ Erdoğan ALKİN, Büyüme-İstikrar-Yabancı Sermaye İlişkisi, *Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, TCMB Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 2001. s.15.

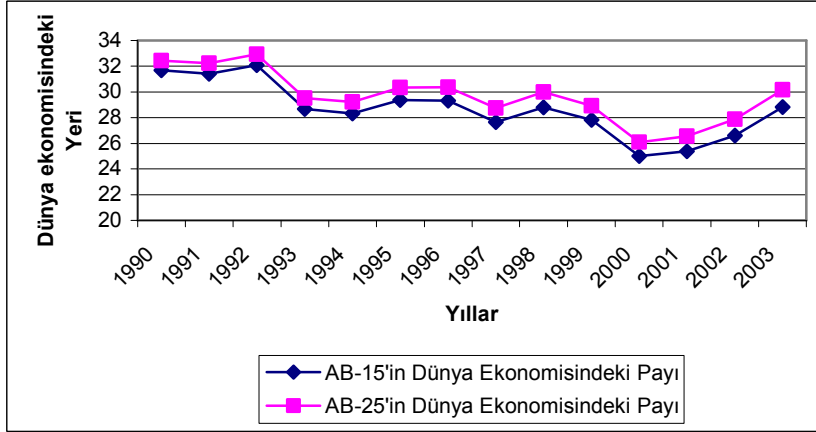
Tablo 2. Avrupa Birliğine Üye Ülkelerin Dış Ticaret Verileri (2002)

ÜLKE	Dünya		Dünya		GSYİH (Milyar \$)	GSYİH Sırası	Ihracat /	İthalat /	Dışa Açıklık Oranı
	Ihracat (Milyon \$)	Ihracattaki Payı (%)	İthalat (Milyon \$)	İthalattaki Payı (%)			GSYİH (%)	GSYİH (%)	
Almanya	612.598	9,6	493.350	7,5	1.976	3	31,0	25,0	56,0
Avusturya	72.708	1,1	71.854	1,1	203	20	35,8	35,4	71,2
Belçika	213.481	3,3	195.940	3,0	248	18	86,1	79,0	165,1
Danimarka	55.758	0,9	47.704	0,7	175	25	31,9	27,3	59,1
Finlandiya	44.650	0,7	33.627	0,5	131	29	34,1	25,7	59,8
Fransa	308.798	4,8	306.527	4,7	1.410	5	21,9	21,7	43,6
Hollanda	222.291	3,5	193.579	3,0	414	14	53,7	46,8	100,5
İngiltere	276.299	4,3	335.438	5,1	1.552	4	17,8	21,6	39,4
İrlanda	87.442	1,4	51.470	0,8	120	32	72,9	42,9	115,8
İspanya	123.507	1,9	163.501	2,5	650	9	19,0	25,2	44,2
İsveç	81.120	1,3	66.106	1,0	230	19	35,3	28,7	64,0
İtalya	253.228	4,0	244.178	3,7	1.181	7	21,4	20,7	42,1
Lüksemburg	8.570	0,1	11.612	0,2	20	69	42,9	58,1	100,9
Portekiz	25.523	0,4	38.308	0,6	121	31	21,1	31,7	52,8
Yunanistan	10.315	0,2	31.164	0,5	133	28	7,8	23,4	31,2
Macaristan	34.512	0,5	37.787	0,6	66	45	52,3	57,3	109,5
Letonya	2.284	0,0	4.053	0,1	8	93	28,6	50,7	79,2
Litvanya	5.564	0,1	7.838	0,1	14	78	39,7	56,0	95,7
Malta	2.131	0,0	2.839	0,0	4	121	53,3	71,0	124,3
Polonya	40.010	0,6	55.113	0,8	188	22	21,3	29,3	50,6
Slovakya	14.459	0,2	17.458	0,3	24	61	60,2	72,7	133,0
Slovenya	9.471	0,1	10.937	0,2	21	67	45,1	52,1	97,2
Çek Cum.	38.365	0,6	42.793	0,7	70	43	54,8	99,5	154,3
Estonya	3.444	0,1	4.810	0,1	6	100	57,4	80,2	137,6
Toplam /									
Ortalama	2.504.719	39,1	2.420.383	36,9	8.889		37,9	41,0	78,9
DÜNYA	6.406.400	100	6.554.600	100	32.252		19,9	20,3	

Kaynak: IFS Eylül 2003, World Development Indicators, 2002

AB, 2002 yılı verilerine göre (Tablo 2), dünya GSYİH'nin %27,5'ine sahiptir. Üye ülkeler arasında dünyanın 7 büyük ekonomisi arasına giren 4 ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler dünyanın 3. büyük ekonomisi Almanya, 4. büyük ekonomisi İngiltere, 5. büyük ekonomisi Fransa ve 7. büyük ekonomisi İtalya'dır. 2004 yılında birliğe katılan 10 Doğu Avrupa ülkesinin dünya ekonomisi içindeki yeri ise sadece %1,24 düzeyindedir. (Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri bu oranın yarısına yakındır.-0,57-) AB'nin genişleme çalışmalarının nedeni iç ekonomisini büyütme'dir. Şekil 3'te görüldüğü gibi 1990 yılından itibaren AB-15'in dünya

ekonomisindeki payı giderek düşmektedir. 2000 yılına gelindiğinde dünya ekonomisindeki daralma da göz önüne alındığında en düşük seviyesine ulaşmıştır.

Şekil 3. AB-15 ve AB-25 Ülkelerine ait GSYİH'lerin Dünya Ekonomisi İçindeki Gelişimi

Kaynak: World Development Indicators, 2004 Online

AB'nin 2002 yılı dış ticaret verilerine bakıldığında ise (Tablo 2) AB dünya ihracatının %39,1'ini karşılamaktadır ve dünya ithalatının %36,9'unu yapmaktadır. AB-25 içindeki ihracat ise dünya ihracat toplamının %27,2'sine; AB-25 içindeki ithalat ise dünya ithalatının %26,1'ine eşittir. Bir başka deyişle üye ülkeler dünya ticaretinin yaklaşık dörtte birini gümrük duvarlarının olmadığı serbest ticaret koşulları altında gerçekleştirmektedir. Ayrıca birliğe üye ülkelerin dışa açıklık oranı ortalaması %78,9'dur ve bu oran üye ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonunu göstermektedir.

B) KUZEY AMERİKA SERBEST TİCARET BÖLGESİ (NAFTA)

NAFTA, ABD, Kanada ve Meksika arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması imzalanmış ve anlaşma 10 Ocak 1994'te yürürlüğe girmiştir. NAFTA üye ülkeler arasında tüm ticareti ve yatırımı sınırlayıcı engellerin GATT (WTO) kuralları çerçevesinde

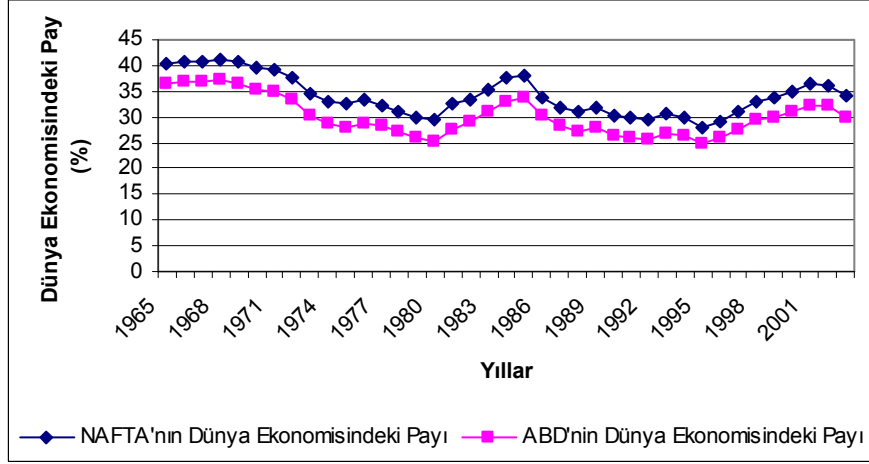
ve belli bir geçiş süresi içinde kaldırarak bölgede bir serbest ticaret alanının oluşturulmasını öngörmektedir. Anlaşmaya göre bölge içindeki sanayi mallarının ticaretindeki her türlü ticari kısıtlama 2009 yılında kaldırılacaktır. NAFTA üyesi ABD, Kanada ve Meksika, APEC'in yapılanması içinde de yer almaktadır.

Tablo 3. NAFTA'ya Üye Ülkelere Ait Dış ticaret Verileri

ÜLKE	Dünya		Dünya		GSYİH (Milyar \$)	GSYİH Sırası	Dış Açıklık Oranı
	İhracat (Milyon \$)	İhracatındaki Payı (%)	İthalat (Milyon \$)	İthalatındaki Payı (%)			
ABD	693.860	10,8	1.202.403	18,3	10.417	1	6,7
Kanada	252.394	3,9	227.499	3,5	716	8	35,3
Meksika	160.682	2,5	176.607	2,7	637	10	25,2
Toplam	1.106.936	17,2	1.606.509	24,5	11.770		22,4
DÜNYA	6.406.400	100	6.554.600	100	32.252		19,9

Kaynak: IFS Eylül 2003, World Development Indicators, 2002

NAFTA'nın dünya ekonomisindeki payını belirleyen dünyanın en büyük ekonomisi ABD'nin dünya ekonomisindeki yeridir. 1965 yılında ABD'nin dünya ticaretinden aldığı pay %36'dır. 1980 yılına gelindiğinde ise bu oran %25 düzeyine gerilemiştir. 1995 yılı ABD ekonomisinin dünya ekonomisindeki payında daralmanın gerçekleştiği ve yine %25 oranına gerilediği yıldır. (Şekil 4) AB ve ABD gibi dünya ticaretine hakim olan gelişmiş ülkelerin BTA'lara yönelmelerinin bir nedeni de dünya ticaretinden aldıkları payı artırmak istemeleridir.

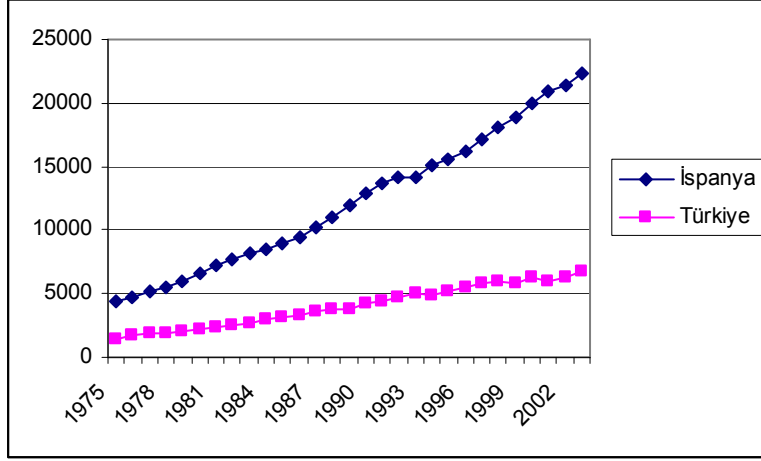
Şekil 4. ABD ve NAFTA'nın Dünya Ekonomisindeki Payı

Kaynak: World Development Indicators, 2004 Online

IV- ÖRNEK ÜLKE İNCELEMESİ

A) İSPANYA ÖRNEĞİ

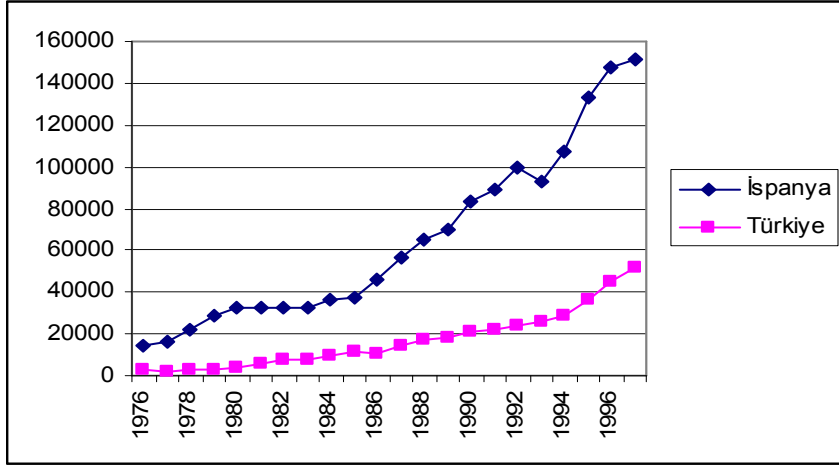
Etkin işleyen bir BTA'ya katılmanın bir ülke açısından ne denli önemli olabileceği İspanya ile Türkiye'nin ekonomik göstergeleri karşılaştırılarak anlaşılabilir. Şekil 5'te İspanya'nın AB'ye üye olduğu 1986 yılından itibaren kişi başına GSYİH'indeki (tüm kişi başına GSYİH değerleri Satınalma Gücü Paritesi – PPP yöntemine göre –) artışın daha hızlı gerçekleştiği görülmektedir. 1975 yılında Türkiye'nin 1.450 dolar olan kişi başına GSYİH değeri 2003 yılında 6.750 dolar seviyelerine ulaşırken; İspanya'nın 4400 dolar olan geliri 24.000 dolar seviyelerine ulaşmıştır.

Şekil 5. Türkiye ve İspanya Kişi Başına GSYİH'nin karşılaştırılması (1975-2003)

Kaynak: World Development Indicators, 2004 Online

AB'ye girmeden önce makro ekonomik göstergeler açısından Türkiye ile arasında büyük farklılıkları olmayan İspanya'nın birliğe girdikten sonra iyileşme gösterdiği diğer bir gösterge ihracat miktarındaki değişimdir. İspanya açısından bakıldığında ihracat 1976 yılında 14 milyar dolar seviyesinden, 1997 yılında 164 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. (Şekil 6) İspanya'nın ihracatı, birliğe girdiği 1986 yılından itibaren hızlı bir artış göstermiştir.

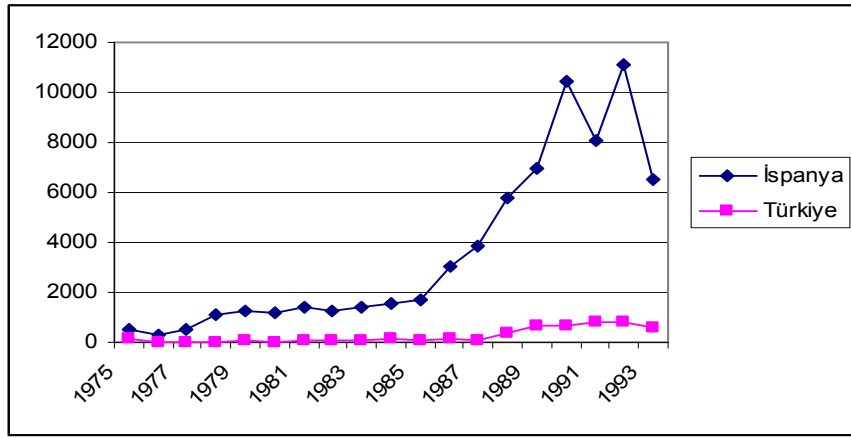
Şekil 6. Türkiye ve İspanya İhracat Miktarlarının Karşılaştırılması (1976-1997)

Kaynak: World Development Indicators, 2004 Online

Dünyanın en çok DYY çeken bölgesi olan Batı Avrupa'nın, en fazla DYY alan ilk 10 ülke sıralamasındaki üstünlüğü devam etmektedir. 2002 yılında ilk 10 ülkeden 6'sı, 2003 yılında ise 7'si Batı Avrupa ülkesidir. Ayrıca 2003 yılında Fransa, en çok DYY alan ikinci ülke olmuştur. AB'nin gelişmiş ülkeleri ABD'den sonra dünyanın en büyük DYY'cısı durumundadır. AB'ye yapılan yeni girişler Batı Avrupa ile bütünleşmeyi daha da teşvik edecektir. Moody's 2003 sonbaharında AB'ye aday ülkelerin onda sekizinin notunu yükseltmiştir. Bu durum yatırımcıları, ülkelerin güvenilir olması yanında yüksek hayat standardı ve alım gücü artışı beklentisine itmiştir. Avrupalı yatırımcılar, düşük maliyetler, ihracat alanı, yeni birleşme ve satınalma hedefleri ve büyüyen piyasalar aradığı için, Avrupa'nın "yeni küçük kaplanları" (Slovenya, Romanya, Baltık Ülkeleri, Hırvatistan ve Sırbistan) hakkında giderek iyimserleşmektedir.⁹

⁹ A.T. KEARNEY, *Foreign Direct Investment Confidence Index – Global Business Policy Council*, 2003, s.18-19, www.atkearney.com, (25.02.2005).

Ayrıca dünya genelinde ÇUŞ'lar maliyetleri düşürmek açısından bölgesel yakınlığa dikkat etmektedir. Bu nedenle Japon DYY'si Doğu Asya'yı, ABD'nin DYY'si Meksika'yı, AB'li yatırımcılar ise Orta ve Doğu Avrupa'yı tercih eder.¹⁰ Dünyadaki doğrudan yatırımlardan Avrupa'nın en büyük payı almasının nedeni gelir seviyesinin dolayısıyla talebin en yüksek olduğu bölge olmasıdır.

Şekil 7. Türkiye ve İspanya'nın Net DYY Akımlarından Aldıkları Payın Karşılaştırılması

Kaynak: World Development Indicators, 2004 Online

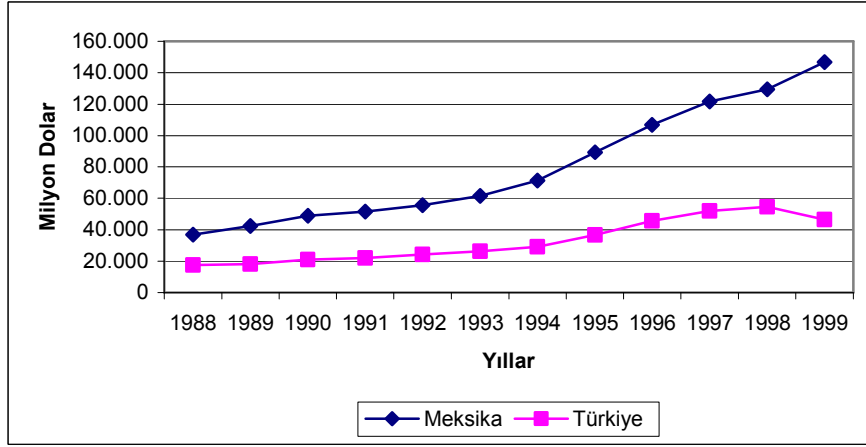
Türkiye ile İspanya arasında yapılan karşılaştırmada (Şekil 7) İspanya'nın AB'ye katılımından sonra aldığı DYY akımlarının dikkat çekici biçimde arttığı görülmektedir. 1975 yılında 512 milyon dolar iken 1992 yılında 11 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

B) MEKSİKA ÖRNEĞİ

NAFTA içinde yer alan ve gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan Meksika'nın, anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1994 yılından sonra kişi başına düşen GSYİH (Satınalma Gücü Paritesine göre hesaplanan) göstergesindeki değişiklik dikkat çekici değildir. 1988

¹⁰ Kristian UPPENBERG ve Armin RIESS, Determinants and Growth Effects of Foreign Direct Investment, *European Investment Bank Papers*, Vol 9(1), 2004, s.56.

yılında 5300 dolar seviyesinde gerçekleşen değer 2003 yılına kadar düzenli artışlar göstererek 9100 dolar seviyesine ulaşmıştır. Ancak Meksika'nın ihracat toplamındaki artış NAFTA'ya katıldığı tarihten sonra hızlı bir artış göstermiştir. (Şekil 8)

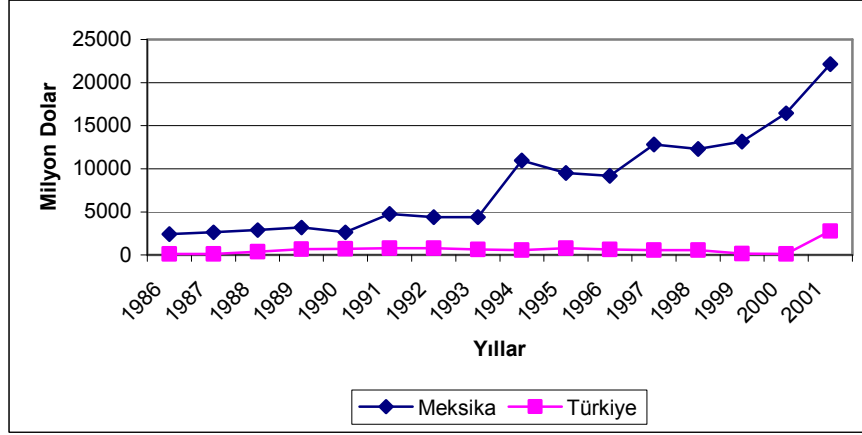

Şekil 8. Türkiye ve Meksika'nın İhracatındaki Değişim (1988-1999)

Kaynak: World Development Indicators, 2004 Online

Meksika açısından önemli bir değişim de aldığı DYY akımlarındaki artıştır. Meksika'nın NAFTA'ya katıldığı 1994 yılı öncesinde aldığı DYY akımı 4,4 milyar dolar iken; 2001 yılına gelindiğinde 22,1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. (Şekil 9) DYY akımlarındaki bu artış, dünyanın en büyük sermaye sahibi ülkesi ABD ile girilen serbest ticaret anlaşması sonucunda gerçekleşmiştir. Yatırımcılar açısından Meksika'da üretilen malların serbest ticaret çerçevesinde tekrar dünyanın en büyük pazarı olan ABD'ye girecek olması son derece önemlidir. Ayrıca coğrafi açıdan yakınlık taşıma maliyetlerini ve zamandan kaynaklanan gecikmeleri ortadan kaldıracak; yatırımcılar Meksika'daki nispeten düşük maliyetli emekten faydalanacaktır.

Şekil 9. Türkiye ve Meksika'nın DYY Akımındaki Değişim (1986-2001)

Kaynak: World Development Indicators, 2004 Online

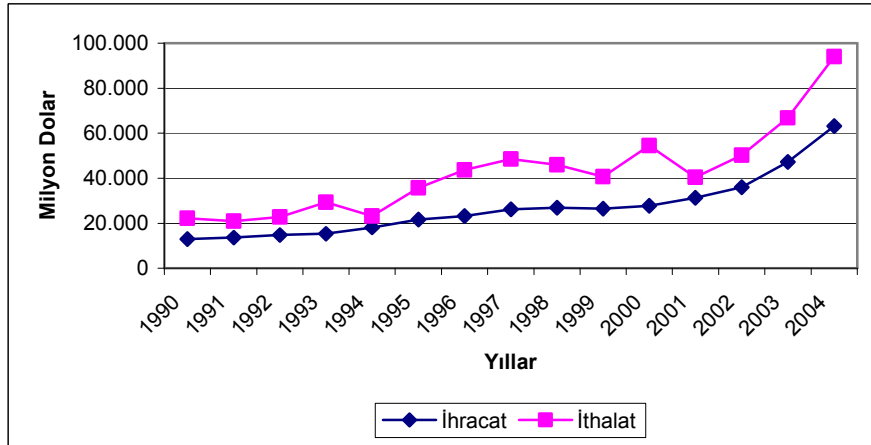
V- TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Değerlendirmeye geçmeden önce belirtilmesi gereken en önemli nokta, Türkiye'nin dünyada etkin bir şekilde işleyen gümrük birliğinin bir parçası olduğudur. AB'ye tam üye olmadan girmiş olduğu gümrük birliği kapsamında sanayi mallarının serbest dolaşımı söz konusu iken tarımsal ürünlerinin dolaşımında gümrük duvarları varlığını devam ettirmektedir. Gümrük birliği kapsamında ülkeler, kendi aralarında tarifeleri kaldırdıkları gibi üçüncü ülkelere de ortak gümrük vergisi uygulamaktadır. Örneğin İngiltere'nin ve Fransa'nın eski sömürgeleri olan ülkelerle imzaladığı tercihli ticaret anlaşmaları, AB tarafından tanınmaktadır. Dolayısıyla Türkiye AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük tarifelerini uygulamak zorunda kalmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin ikinci dezavantajı, AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları gibi gümrük birliğini ilgilendiren karar mekanizmasında yer almamasıdır.

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı) verilerine göre Türkiye gümrük birliğe girmeden önce de dış ticaretinin büyük bir kısmını AB ile gerçekleştirmiştir. 1995 yılında Türkiye, ithalatının %47,2'sini AB

ile yaparken; Kuzey Amerika ülkeleri ile ithalatının %11,2'sini, Doğu Asya ve Okyanusya ülkeleri ile %12,1'ini gerçekleştirmiştir. Benzer bir biçimde ihracatının %51,2'sini AB ile yaparken; Kuzey Amerika ülkelerine ihracatının %7,5'ini, Doğu Asya ve Okyanusya ülkelerine ise %6'sını yapmıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise AB ülkeleri, Kuzey Amerika, Doğu Asya ve Okyanusya ülkelerinin Türkiye'nin ithalatındaki payı sırasıyla %48, %5 ve %14 oranında; ihracatındaki payı %55, %8 ve %5 oranında gerçekleşmiştir. Dış ticaretin yönü değerlendirildiğinde Türkiye'nin en iyi seçeneğinin AB olduğu açıktır.

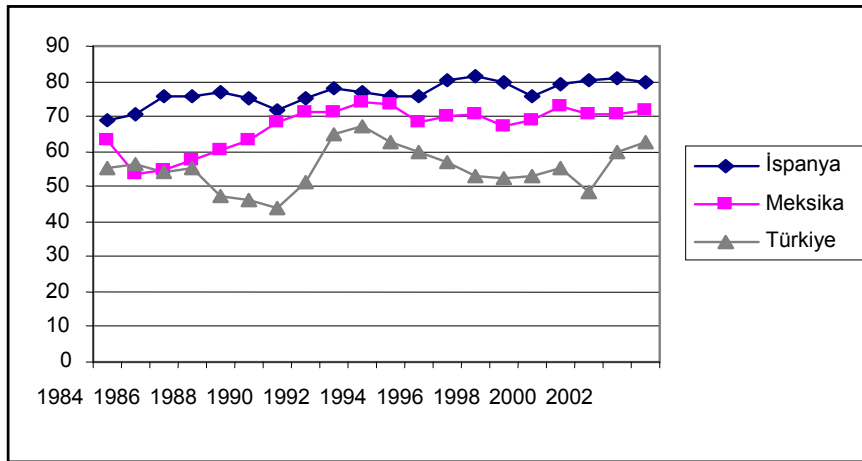
Türkiye'nin gümrük birliğine girişinden sonra ihracatında ve ithalatında birlikte artış görülmektedir. 1995 yılında 21,6 milyar dolar olan ihracat toplamı, 2001 yılında 31,3 milyar dolar 2004 yılında ise 63,1 milyar dolar seviyesine ulaşana kadar hızla artmıştır. 1996 yılından itibaren 2000 yılı haricinde ihracatın ithalatı karşılama oranı giderek iyileşmiş 2001 yılında %77 seviyesine ulaşmıştır. Sonraki yıllarda ise küçük gerilemeler görülmektedir. 2001 yılında gerçekleşen ihracat artışında finansal krizle birlikte TL'nin değer kaybetmesinin de etkili olduğu söylenebilir.

Şekil 10. Türkiye'nin İhracat ve İthalatındaki Değişim (1994-2003)

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)

DYY açısından değerlendirildiğinde 1990-2000 yılları arasında Türkiye'nin en çok DYY aldığı yıl 1995 yılıdır ve 772 milyon dolar seviyesindedir (Şekil 9) ve GSYİH'ya oranı %0,52 gibi çok düşük bir oranı göstermektedir. Türkiye en yüksek DYY akımını krizin yaşandığı 2001 yılında 2768 milyon dolar (GSYİH'ye oranı %2,25) miktarında almıştır. Bu oranlar Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da yer alan bir GOÜ'nün gerisinde kalmaktadır. Bu durumun nedeni Türkiye'de ülke riskinin yüksek olmasıdır. Bu durum Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olmanın beraberinde getireceği makro ekonomik istikrar ve politik istikrardan mahrum kalmaktadır. Ülke riskini değerlendiren birçok uluslararası kurum bulunmaktadır. Şekil 11'de Politik Risk Servisinin (PRS- Political Risk Service) hazırlanmış olduğu ülke riskleri yer almaktadır. (Ülke riski değerleri verileri 1984 yılından itibaren hesaplanmıştır ve 0 ile 100 arasında değer almaktadır. 100 puana yaklaşıldıkça ülke riski azalmaktadır.) İspanya'nın birliğe katıldığı 1986 yılından ve Meksika'nın NAFTA'ya üye olduğu 1994 yılından itibaren ülke riski puanları istikrar göstermektedir. Bir birliğe üye olmanın getirdiği istikrarı elde etmişlerdir.

Şekil 11. Türkiye ve Örnek Ülkelerin Ülke Riski Karşılaştırması

Kaynak: PRS, International Country Risk Guide

Politik Risk Servisinin (PRS- Political Risk Service) hazırladığı Uluslararası Ülke Riski Kılavuzu (ICRG-International Country Risk Guide), ülke riski değerlendirmesi politik, finansal ve ekonomik risk alt başlıklarına ait değişkenleri dikkate alarak hesaplamaktadır. Politik risk, hükümet istikrarı, sosyo-ekonomik durum, yatırım profili, iç ve dış karışıklık, yolsuzluklar, askeri müdahale, dini ve etnik gerginlikler, hukukun üstünlüğü, demokratik hesapverebilirlik, bürokrasinin kalitesi; finansal risk, dış borç göstergeleri, cari işlemler dengesi, likidite ve döviz kuru istikrarı değişkenleri; ekonomik risk, kişi başına GSYİH, reel GSYİH'daki yıllık büyüme, enflasyon oranı, bütçe dengesi değişkenleri göz önüne alınarak değerlendirilmektedir.

VI- SONUÇ

BTA'lar, üye ülkelerin ekonomisine temel olarak iki noktada katkı sağlamaktadır. Bunlardan ilki üye ülkelerin dış ticaretinin gelişmesi; ikincisi ise üye ülkelere olan DYY akımlarını özendirmesidir. BTA'ya üye olan ve rekabet gücü gelişmiş ülkeler göre nispeten düşük olan GOÜ'lerin dış ticaret açığı bölge içi ticaretten olumsuz olarak etkilenebilmektedir. Bu olumsuzluğu gidermenin yolu ise üye ülkenin daha fazla DYY akımı alarak teknoloji transferinde bulunarak rekabeti artırmasıdır.

Türkiye Gümrük Birliğine üye olduğu 1996 yılından itibaren ihracatında ve toplam dış ticaretinde giderek artış görülmektedir. Ancak ihracatın ithalatı karşılama oranında beklenen düzeyde iyileşme gerçekleşmemiştir. Dış ticaret açığının uzun yıllar yüksek düzeyde devam etmesi, ülke ekonomisine açığın kısa vadeli yabancı sermaye hareketi ile giderilmesi gibi bir yük getirmektedir. Borçlanma maliyetini artırması ile birlikte ülke ekonomisi küresel kaynaklı finansal krizlere açık hale gelmektedir.

Ayrıca politik ve makro ekonomik istikrarı sağlayamaması nedeniyle Türkiye, DYY akımları açısından cazip bir ülke değildir ve çok düşük düzeyde DYY almaktadır. Türkiye'nin DYY çekiciliğini artırmak için AB'ye üyelik sürecinde gerekli düzenlemeler yapılarak birliğe tam üye olunması politik ve makro ekonomik istikrarı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALKİN, Erdoğan, Büyüme-İstikrar-Yabancı Sermaye İlişkisi, *Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, TCMB Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 2001, s.13-15.
- ERTÜRK, Emin, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1991.
- JAUMOTTE, Florence, “Foreign Direct Investment and Regional Trade Agreements: The Market Size Effect Revisited”, *IMF Working Paper*, WP/04/206, 2004.
- KEARNEY, A.T., *Foreign Direct Investment Confidence Index – Global Business Policy Council*, 2003, www.atkearney.com, (25.02.2005).
- OLARREAGA, Marcelo, Why are Trade Agreements More Attractive In the Presence of Foreign Direct Investment?, *Economic Research and Analysis Division (ERAD)*, World Trade Organization, Working Paper No: 98-03, 1998.
- POLITICAL RISK SERVICE GROUP, International Country Risk Guide, <http://www.prsgroup.com>, (10.12.2005)
- SABIR, Hasan, Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği, *Dış Ticaret Dergisi*, Temmuz 2002.
- UNCTAD, *World Investment Report 2003 FDI Policies for Development: National and International Perspectives*, United Nations, New York and Geneva, 2003.
- UPPENBERG, Kristian ve Armin RIESS, Determinants and Growth Effects of Foreign Direct Investment, *European Investment Bank Papers*, Vol 9(1), 2004.
- World Bank, 2004, World Development Indicators 2004 Online.
- WTO, Policy Briefs and The Changing Landscape of RTAs. *Prepared for the Seminar on Regional Trade Agreements and the WTO*, Geneva, November 2003.